

ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Світлана ГУБА (Кіровоград)

У статті йдеться про глобалізаційні процеси сучасності та їхній деструктивний вплив на освіту, інтелектуальний та духовний розвиток молоді завдяки широкому домінуванню стандартів масової культури. Культурна самоідентифікація розглядається як одна з найважливіших складових професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови в епоху глобалізаційних змін.

Статья посвящена анализу глобализационных процессов современности, их деструктивному влиянию на образование,

интеллектуальное и духовное развитие благодаря широкому доминированию стандартов массовой культуры. Культурная самоидентификация рассматривается как одна из важнейших составляющих профессиональной подготовки будущих учителей иностранного языка в эпоху глобализационных изменений.

Ключові слова: глобалізація, масова культура, культурна самоідентифікація, цінності, освіта, моральність, професійно-педагогічна підготовка вчителя іноземних мов.

Постановка проблеми у загальному вигляді. За останні 10–15 років глобалізація значно посилила вплив на трансформацію національних систем вищої освіти. Так, на думку одного з відомих теоретиків університетської освіти, віце-канцлера Кенсінгтонського університету П. Скотта, глобалізація є найфундаментальнішим викликом, з яким зіткнулася вища школа за всю понад тисячолітню історію існування [16: 3]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш відомі підходи до розкриття сутності глобалізації містяться в працях У.Бека, Е.Гідденса, Г.Герборна, М.Делягіна, В.Іноземцева, В.Ляха, Ю.Корольчука, П.Осипова, Р. Абрамова, Т.Хоменко, С.Аблєєва, С.Кузьмінської та ін. Хоча автори висловлюють відмінні, почасти протилежні погляди на феномен глобалізації, актуальність питання не знижується, а й набирає нових обертів. Зокрема набувають актуальності питання, пов'язані з тенденціями та наслідками соціокультурної глобалізації вищої освіти, які неодноразово знаходять висвітлення у роботах В.Тітарчук, Л.Гаєвської, В.Андрущенко, М. Курко, І.Кадієвської.

Формулювання цілей статті. Відтак актуальним є з'ясування тенденцій та наслідків розвитку вищої освіти в умовах культурної глобалізації і пошук нових різновидів ідентичностей та адекватних відповідей на виклики сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб точніше визначити ситуацію та чинники, що спричинили актуалізацію проблеми ідентичності, передусім, з'ясуємо специфіку такого явища як глобалізація. Сьогодні глобалізація тлумачиться як «комплексне явище, яке включає низку процесів, що відбуваються водночас і має кілька «вимірів», найбільш помітними і важливими серед яких є глобалізація ринку, виробництва та інформації». [8, с. 15]. Глобалізація також проявляється в залученні багатьох різноманітних чинників (починаючи з культури, освіти, світоглядних настанов і закінчуючи умовами життя й загальним розвитком особистості), що працюють на ефективність нової системи. Зрештою, маємо процес глобальної трансформації, яка зачіпає усі сфери: економіку, політику, культуру, існування людей.

Деякі автори розцінюють глобалізацію як нову форму експансії Сполучених Штатів Америки, своєрідний «культурний імперіалізм»,

характерними рисами якого є перенесення способу життя і споживчих орієнтацій, властивих західному суспільству й насадження західної культури, як універсальної, що нівелює культурну ідентичність народів різних країн. За словами одного зі стратегів американської світової гегемонії З. Бжезінського, Америка стала «джерелом культурної спокуси», яка «поширюється не за рахунок нав'язування, а за рахунок наслідування; це є свідченням того, що масам подобається ця культурна революція». [3, с. 237].

Н. Балабанова вважає, що за період незалежності «в суспільстві на місце ідеологізованих за радянських часів способів поведінки прийшли індивідуалізм західного характеру, культ споживання, прагматизм, гола раціональність, моральна пластичність» [2, с. 63]. Автор констатує, що культурний розвиток суспільства супроводжується переважно руйнуванням старих норм, традицій, звичаїв, а не їх залученням до нових соціокультурних умов, що призводить, до втрати національної культури й ідентичності.

Інша проблема, пов'язана з глобалізацією, вбачається в широкому домінуванні стандартів масової культури. Деякі теоретики масової культури (С.Аксьоненко, С. Курій, С.Аблєєв, С.Кузьмінська, Ю.Романенко) вважають, що під її впливом змінюється система цінностей: прагнення до розваг стає домінуючим. Вони схиляються до думки, що масова культура по своїй суті є псевдокультурою, тому що на відміну від істинної (тобто високої культури) у більшості своїх форм не сприяє гуманістично-орієнтованому соціальному прогресу й духовній еволюції людини, а виконує зворотні функції – вона реанімує нижчі аспекти свідомості й інстинкти, які, у свою чергу, стимулюють етичну, естетичну й інтелектуальну деградацію особистості.

Маскультура формує у її споживачів пасивне сприйняття дійсності. Вона породжує поверховість мислення, сліпу волю та хаотичні емоційні переживання і, орієнтуючись на споживчі смаки й інстинкти, є знаряддям соціального дресування людини. Вона унікальна тим, що добре навчилася маніпулювати людськими інстинктами, доцивілізаційними реакціями та імпульсами, серед яких ерос, страх, агресивність, насолода. Г.Маркузе вказував на механізми репресивної десублімації маскультури – культури можна навчити через дресуру, цілеспрямований виховний вплив, варто лише редукувати культурне розмаїття до певного алгоритму, набору узвичаєних і самоочевидних схем [10].

Досліджуючи роль реклами в соціалізації сучасної молоді, Є.В. Ільїна зазначає, що ЗМІ і, зокрема реклама, здатні формувати не тільки потреби, але й виховувати, розповсюджувати соціальні стереотипи [9]. Іншими словами, ЗМІ – одна із невід'ємних частин

соціалізації сучасної людини, поряд із традиційними інститутами соціалізації (сім'я, школа, ВНЗ). Як агент соціалізації, ЗМІ адаптують людину до нових соціальних ролей і цінностей, способам регуляції поведінки в різноманітній обстановці. Для сучасної молоді людини ЗМІ стають, свого роду, демонстраційним матеріалом, світом ідей і цінностей, оскільки пред'являють типові ситуації соціальної взаємодії. Звертаючись до буденних сфер людського спілкування, сучасні телекомунікаційні засоби створюють певні стереотипні форми, що знаходять своє відображення в іміджах, які є її специфічним механізмом соціалізації. Саме тут більшість знаходять ідеали, зразки і формує своє бачення оточуючого їх світу.

Особливістю нинішньої ситуації, у якій здійснюється формування світогляду молоді, полягає у тому, що за останні 20 років у нашій країні повністю трансформувалася сама структура суспільства. В одних класах процвітає гіпертрофований до безглуздості гламур, а в інших – невмотивована агресія. Змінилися рейтинги престижності професій і захоплень, критерії успіху в житті, у сім'ї і на роботі; змінилася також ієрархія цілей і завдань. Згадана трансформація супроводжується переоцінкою цінностей, некритичним осмисленням досвіду попередніх поколінь, пов'язаних у першу чергу із кризою всіх існуючих моделей соціалізації. Комерціалізація засобів масової інформації, відмова суспільства від цілеспрямованого виконання виховної функції через офіційні інститути, призводить до кризи моральних ідеалів і норм та відсутності необхідності їх дотримання, культивуванню сьогохвилинних гедоністичних задовольень, які сприяють широкому поширенню девіантної поведінки, яка породжує такий пласт молоді, що у своїх світоглядних принципах орієнтується на кумирів, які безвідповідально зводять у ранг основних цінностей «легкість», неусвідомленість буття – «дискотечно-споживче» проведення часу, матеріальний успіх та агресивну поведінку. Відповідно, це породжує інші персонажі. «Людина-господар», «людина-супермен», «людина-мільйонер», «людина-робот» – ось сучасні кумири, тиражовані буденно-буттєвими цінностями маскультури [14]. «Ціннісна орбіта сучасної людини обертається навколо лише однієї ідеї... по добуванню хліба насущного, але не духовного хліба насущного, а «хліба тліну» [4].

Нарешті, інформаційне суспільство відзначається також тим, що відбувається демасифікація суспільства, і людина втрачає причетність до старих форм ідентичності. Щодо цього Е.Тоффлер писав: «Завдяки демасифікації суспільства, завдяки тому, що акцентується більше відмінність, ніж подібність, ми допомагаємо людям індивідуалізувати самих себе... Але ми також робимо людський контакт більш утрудненим. Чим більше ми індивідуалізовані, тим стає важче знайти чоловіка

(дружину) або кохану (коханого), котрі мали б цілком схожі шлюбні інтереси, цінності, плани чи смаки. Друзям теж усе важче завітати в гості... Результатом є велика кількість поганих шлюбних стосунків. Або взагалі ніяких стосунків» [18, с. 281].

Зважаючи на вищевказані обставини, люди в таких умовах прагнуть знайти нові форми ідентичності: культи, напівкульти, різні форми причетності до структурованого життя. Однак проблема залишається актуальною. Тому Е.Тоффлер пропонує розробити низку заходів для зміцнення традиційних форм ідентичності. Інший спосіб, який теж пропонується, це підготовка спеціалістів з функцією «інтеграторів», завдання яких полягало б у тому, щоб знаходити нові форми ідентичності і залучати до них людей.

Предметом нашої уваги є питання формування культурної самоідентифікації засобами іноземної мови. На думку Є.І. Пасова сучасна концепція іншомовної освіти визначається культуровідповідністю та базується на інтегрованому навчанні мови та культури країни, мова якої вивчається та на діалозі рідної та іноземної культур. «Мета такої освіти – навчання мови – через культуру, культури – через мову» [11, с. 17]. О.Г. Асмолов визначає мету культурологічної освіти як забезпечення повноцінного процесу розвитку особистості на основі всебічного розкриття цінностей культури і моралі. [1, с. 6-13]. Н.Д. Гальскова підкреслює, що навички й уміння, пізнання й розвиток є невід'ємними частинами цілісного процесу формування особистості. Тому навчання іноземним мовам у контексті міжкультурної парадигми має великий особистісно-розвиваючий потенціал за рахунок специфічної, типової лише для нього характеристики, що полягає у наявності сформованої соціокультурної компетенції, а відповідно, визначає мету навчання іноземним мовам [6].

Сучасна мета навчання іноземним мовам полягає в орієнтації на особистість студента, на його здібності й особистісні якості, які дозволяють йому здійснювати різні види мовленнєвої діяльності в умовах соціальної взаємодії із представниками інших лінгвосоціумів та їхньою культурою. Н.Д. Гальскова виділяє три взаємозалежні й взаємообумовлені аспекти даної мети – прагматичний, когнітивний і педагогічний. Прагматичний аспект пов'язаний з формуванням у студента комунікативної компетенції. Когнітивний аспект спрямовує використання іноземної мови на пізнання іншої лінгвокультури і, відповідно, розвитку міжкультурної компетенції та особистості в цілому. Як стверджує Г.Д. Томахін, «ці знання, з одного боку, є частиною національної культури, а з іншого – вони є суть її утворення». [17, с. 85]. Педагогічний аспект покликаний визначити позалінгвістичне існування полікультурної мовної особистості. На думку Н.Д. Гальскової

позалінгвістичні якості мовної особистості включають самостійність, активність, емпатію, прояв толерантності до іншого способу мислення і світобачення, вміння і бажання розуміти відмінності і спільності у культурах [6].

Таким чином, іноземна мова є не лише засобом формування професіонала, але й толерантної, духовно-зрілої мовної особистості нового соціокультурного типу, яка усвідомлює високу цінність людського життя і загальні закономірності життєдіяльності людини; постійно перебуває у пошуку сенсу життя й життєвої позиції, самопізнанні, усвідомленні власного «Я» і свого внутрішнього світу. Досягнення такого результату можливе, на наш погляд, завдяки культурній самоідентифікації.

В аспекті професійно-педагогічної підготовки культурна самоідентифікація майбутнього вчителя іноземної мови – це позалінгвістична якість, яка формується у процесі акультурації двох культурно-знакових систем Заходу і Сходу і є симбіозом особистісної характеристики спеціаліста та його професійної якості. Перша постає як моральна цілісність індивіда у всій сукупності моральних рис та цінностей, які фундуються на культурно-історичній традиції слов'янства. Друга виступає як вміння використовувати форми навчально-виховної діяльності для актуалізації критичного відбору особистістю цінностей, що нав'язуються або пропонуються ззовні, з яких згодом виділяється те цілісне ядро моральних і ділових якостей, які становлять моральну й інтелектуальну базу особистості.

В.А. Петровський наголошує на взаємозв'язку професійних та індивідуальних характеристик особистості педагога, оскільки у результаті їх взаємопроникнення формується педагогічна позиція особистості, що характеризується як педагогічна культура вчителя [12].

В.В. Радул вважає, що педагогічна культура – це інтегральна якість особистості вчителя, що проектує його загальну культуру у сфері професії. Педагогічна культура – це синтез високого професіоналізму у внутрішніх властивостях педагога, володіння методикою викладання і наявність культуротворчих здібностей. Вона впливає на формування самореалізації та соціальної відповідальності майбутнього вчителя. Діяльність учителя у сфері педагогічної культури є діяльністю, що спрямована на відтворення, збереження, розподіл та використання духовних цінностей [15, с. 5-12].

Г.В. Головін зазначає, що ідентифікація процесу становлення особистості в процесі професійної підготовки у ВНЗ із усвідомленням приналежності до певної культурної традиції у світлі концепції діалогу культур, інтеріоризації національних цінностей, адекватного сприйняття інших культурних традицій, вибору і реалізації культуротворчого

способу життя, сприятиме формуванню культури спеціаліста, яка поєднає високий професіоналізм, інтелігентність, соціальну зрілість, творчі засади [7].

Розглядаючи проблему формування самоідентичності майбутнього вчителя іноземної мови з позицій організаторів навчально-виховного процесу, ми прагнемо показати, що кінцевий результат всієї роботи вищої школи – цілісна й стійка структура особистих якостей майбутнього фахівця спроможного перетворювати спеціальність, носієм якої він є, на засіб формування особистості учня, вийти за рамки навчального предмета, оптимально втілювати фахові знання в загальну систему культури, виховувати духовні якості особистості учня. Якщо раніше мова найчастіше розглядалася неначе «сама в собі й для себе», так би мовити, у своєму власному вакуумі, то зараз вона постає як «ключ» до самої людини у тріаді термінів – мова, культура, людська особистість. Така позиція набула актуальності у контексті навчання іноземній мові як специфічна організація навчального процесу, що моделює спілкування між носіями двох мов і двох культур, у процесі якого досягається не тільки розуміння іншомовної культури, але й ідентифікація власної.

Педагогічний аспект проблеми формування культурної самоідентифікації полягає в тому, щоб об'єктивні цінності стали суб'єктивно значимими, стійкими життєвими й ціннісними орієнтирами особистості. Засвоєння духовної культури суспільства через мову – один з каналів їхнього формування, перетворення культурних цінностей у стимули й мотиви поведінки людей.

Обґрунтовуючи задачі школи і вищого навчального закладу, Л.Ю. Писарчик зазначає, що «цілі у них різні, проте загальнокультурна задача – одна, з тією лише різницею, що школа вводить людину у світ культури, а ВНЗ продовжує і поглиблює залучення до світу знань і цінностей. Але, на його думку, ВНЗ не є останньою інстанцією по засвоєнню людиною духовних цінностей, оскільки ВНЗ – це тільки трамплін, який задає людині певний напрямок і прискорення. Сила такого прискорення залежить не лише від талановитого і здібного учня, але і від масштабу особистості його учителя» [14]. Тому на сучасному етапі роль учителя стає надважливою, що протиставляє нівеляційним, дегуманізуючим впливам глобального мас-культу ціннісні орієнтації, які фундуються на певній культурно-історичній традиції і складають наявну основу, яка в найбільш критичні періоди розвитку етносу визначає мотивацію, вибір, самовизначення особистості. Головна якість вчителя, на думку Л.Ю. Писарчика, – не те, що він предметник, а те, що він є носієм цінностей культури. Учитель доносить знання і цінності до своїх підопічних і тим самим сприяє розвитку особистості, формуванню її

духовно-моральних якостей. Безумовно, професійні знання педагога дуже важливі, але зводити все лише до цього було б неправильно. Особливо важливе значення має вивірене слово вчителя, викладача, наставника у важкі і переломні моменти для країни, коли навколо багато людей, які втратили орієнтири в житті і втратили уявлення про справжні цінності.

Тобто, до початку самостійної діяльності майбутнього вчителя іноземної мови у школі його культурна самоідентифікація має бути сформована і усвідомлена ним настільки, щоб він був здатний формувати її у своїх учнів, оскільки неможливо в студента виховати те, чим повною мірою не володієш сам, зокрема загальнолюдськими цінностями, що незмінно існують в будь-якій культурі: добро, любов та повага до батьків, рідної землі, радість і цінність життя.

Л.П. Гадзаова наголошує на прямому зв'язку ціннісних орієнтирів молоді і майбутнього країни: «Якщо більша частина наших студентів зуміє правильно вибрати життєву позицію, буде відрізняти головне від другорядного, знайде разом зі спеціальністю моральну та ідейну переконаність, то завдання викладача-педагога виконане, тому що такій людині ні сім'я, ні суспільство не будуть нагадувати, що вона «громадянином бути зобов'язана». Високе почуття громадянськості, активна життєва позиція, почуття відповідальності будуть її внутрішньою суттю, а, відповідно, суспільство знайшло кваліфікованого фахівця й громадянина, а в нас зростуть шанси побудувати громадянське суспільство, про яке ми так часто говоримо» [5, с. 33].

Подібні думки прослідковуємо в роботі Л.М. Пермінової [13, с. 36-37]. Авторка розглядає самоідентифікацію особистості як шлях до життєвих перспектив людини: від того, з якими цілями та цінностями співвідносить себе людина, на які ідеали орієнтується в своїй діяльності, які відносини культивує в оточуючому світі, – залежить сенс її життя. Самоідентифікація дозволяє людині більш реально оцінювати себе, адекватно обирати галузь діяльності. Означені процеси сприяють виробленню мотивованого ставлення до цінностей, привчають до усвідомленого вибору рішень, що базуються на певних особистих та соціально-значимих цінностях. Самоідентифікація передбачає досвід творчої діяльності, а тому пов'язана із професійними життєвими перспективами. спосіб самоствердження та самовдосконалення особистості. Вона тісно пов'язана із вибором свого власного образу, своєї долі. Це особливо важливо в наш час, коли ступінь відповідальності особистості перед суспільством суттєво зростає.

Безперечно, такі завдання може здійснити учитель, який суб'єктно включений у педагогічний процес та осмислено внутрішньо приймає гуманістичні цінності. З погляду на це можна стверджувати, що

успішність педагогічної діяльності сучасного вчителя можна розглядати як функцію його культурної самоідентифікації, що вимагає від нього внутрішньої впорядкованості та структурованості смислів, цінностей, здатності до саморегуляції власних дій; ставить особливі вимоги до його професійної позиції і, власне, виявляється через цю позицію.

У контексті нашого дослідження все вищезазначене дає змогу розглядати культурну самоідентифікацію особистості вчителя іноземної мови як одну з найважливіших складових його професійної позиції. Ця проблема особливо актуальна на етапі вузівської підготовки майбутніх учителів, коли відбувається оформлення їхньої сфери основних професійних цінностей і сенсів. У студентському віці перетворення мотивації і всієї системи ціннісних орієнтацій сприяє інтенсивному формуванню спеціальних здібностей у зв'язку із професійною спрямованістю. Це свідчить, що в підготовці майбутніх фахівців моральні, духовні цінності, що розуміються як вищі сенси людського існування, мають першочергове значення.

Висновки. Отже, вагомість проблеми формування культурної самоідентифікації обумовлює з'ясування рівнів її сформованості та обґрунтування і розроблення цілісної системи педагогічних умов її функціонування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Асмолов А.Г. Образование как расширение возможностей развития личности (от диагностики отбора к диагностике развития) / А. Г. Асмолов, Г.А. Ягодин // Вопросы психологии. – 1992. – № 1–2. – С. 6–13.
2. Балабанова Н. Суспільство знань та інновацій: шлях до майбутнього України / Н. Балабанова. – К. : Арістей, 2005. – 104 с.
3. Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Пер. с англ. / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2004. – 288 с.
4. Варава В.В. Идолы и идеалы: современный контекст. [Электронный ресурс] / В. В. Варава – Режим доступа: <http://www.portal-slovo.ru/history/35135.php>
5. Гадзаова Л.П. Формирование общечеловеческих нравственных ценностей у студентов вуза средствами иностранного языка: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01/ Л.П. Гадзаова. Владикавказ, 2002. – 152 с.
6. Гальскова Н.Д. Межкультурное обучение: проблема цели и содержания обучения иностранным языкам / Н. Д. Гальскова // Иностранные языки в школе. – 2004. – № 1. – С. 3–8.
7. Головин Г.В. Педагогическое мастерство как средство профессионально-личностной подготовки учителя: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01/ Г. В. Головин – К., 1997. – 191 с.
8. Диев В.С. Многомерный вектор глобализации: начало и основные компоненты / В. С. Диев // Философия образования. – 2005. – № 1 (12). – С.15–21.
9. Ильина Е.В. Реклама как фактор социализации молодежи: На примере учащихся школ г. Москвы: автореферат дис. ... кандидата социологических наук: 22.00.06. / Е. В. Ильина. – Санкт-Петербург, 2005. – 23 с.
10. Маркузе Г. Эрос и цивилизация / Г. Маркузе – Киев: Port-Royal, 1995. – 352с.

11. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Е. И. Пассов. – Липецк: ЛГПИ – РЦИО, 2000. – 204 с.

12. Петровський В.А. Принцип отраженной субъектности / В. А. Петровський // Вопросы психологии. – 1985. – № 4. – С. 17 – 31.

13. Перминова Л. М. Содержание образования с позиций самоидентификации личности / Л. М. Перминова // Педагогика. – 1997. – №3. – С. 36–39

14. Писарчик, Л.Ю. Дилемма современной культуры: технократизм или духовность? / Л.Ю. Писарчик // естник Оренбургского государственного университета. – 2004. – N 10. – С. 13–21

15. Радул В.В. Соціальна зрілість педагога: Монографія./В.В. Радул – К., 1999. – 234с.

16. Скотт П. Глобализация и университет / П. Скотт // ВВШ «Alma Mater». – 2000. – № 4. – С.3–8.

17. Томахин Г.Д. Фоновые знания как основной предмет лингвострановедения / Г. Д. Томахин// Иностр. яз. в школе. – 1981. – № 4. –С. 84-88.

18. Тоффлер Е. Третья хвиля / Е. Тоффлер. – К., 2000. – 475 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Губа Світлана – викладач кафедри практики германських мов КДПУ ім. В. Винниченка.

Коло наукових інтересів: культурна самоідентифікація майбутніх учителів іноземної мови.